

<https://doi.org/10.62837/2025.6.502>

LEYLA RAMAZANOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu.
Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri şöbəsi, aparıcı elmi işçi
levlamuellim@gmail.com
Orcid:0009-0008-9627-9945

FRANSIZ NƏSRİ 1920-1970-Cİ İLLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINDA

Xülasə

Dünya ədəbiyyatının zəngin, əvəzolunmaz, çoxşaxəli qollarından birini fransız ədəbiyyatı, xüsusilə, fransız nəsr təşkil edir. XX əsrin əvvəllərindən etibarən fransız ədəbiyyatı Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş, yeni tədqiqatlar aparılmışdır. Qərbşünas alimlərimiz Ə.Sultanlı, M.Rəfili, Ə.Ağayev, V.Hacıyev, M.C.Cəfərov, M.Həyatadə fransız romanları, novellaları, hekayələri haqqında maraqlı fikirlər, paralellər səsləndirmişdir. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında zamanın tələbi ilə birtərəfli, siyasi ideologiyaya uyğun təhlil olunan əsərlər də az deyildir. Lakin bu alimlərimizin fransız nəsr ilə bağlı tədqiqatlarının elmi əhəmiyyətini azaltmır, V.Hüqo, G.Mopassan, R.Rollan, F.Stendal haqqında araşdırmalarına bugün də müraciət olunur.

Açar sözlər: Fransa, nəsr, tədqiqat, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, ideologiya

LEYLA RAMAZANOVA **FRENCH PROSE IN AZERBAIJANI LITERARY** **STUDIES FROM 1920 TO 1970**

Summary

French literature, particularly French prose, is one of the rich, irreplaceable, and multifaceted branches of world literature. Since the early 20th century, French literature has been translated into Azerbaijani, and new research has been conducted. Our Western studies scholars, such as A. Sultanlı, M. Rəfili, Ə. Ağayev, V. Hacıyev, M. C. Cəfərov, and M. Həyatadə, have expressed interesting thoughts and parallels regarding French novels, short stories, and tales. There are also numerous works analyzed in a one-sided manner, in accordance with political ideology, in Soviet-era Azerbaijani literary studies. However, this does not diminish the scientific significance of these scholars' research on French prose, as studies on V. Hugo, G. Maupassant, R. Rolland, and F. Stendhal are still referenced today.

Keywords: France, prose, research, Azerbaijani literary studies, ideology

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Французская литература, особенно французская проза, составляет одну из богатейших, незаменимых, многообразных ветвей мировой литературы. С начала XX века французская литература была переведена на азербайджанский язык, проведены новые исследования. Наши западоведы, такие как Э.Султанлы, М.Рафíли, Э.Агаев, В.Наджи́ев, М.Ц.Джафаров, М.Хаятзадé, выдвинули интересные мысли и параллели о французских романах, новеллах и рассказах. В советский период в азербайджанском литературоведении имеется немало произведений, которые были с односторонним, политически идеологическим анализом в соответствии с требованиями времени. Однако научная значимость исследований этих ученых о французской прозе не уменьшается, исследования о В.Гюго, Г.Мопассане, Р.Роллане, Ф.Стендале остаются актуальными и сегодня.

Ключевые слова: Франция, проза, исследование, азербайджанское литературоведение, идеология

Giriş. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının tədqiqata cəlb etdiyi problemlərdən biri də Avropada yaranan nəsr əsərləridir. Avropa nəsrinin ədəbiyyatşünaslığımızın tədqiqat obyektində mühüm yer tutmasının əsas səbəblərindən biri də həmin dövrdə Avropa roman, hekayə və novellalarının bir çoxunun dilimizə tərcümə edilməsidir. Avropa nəsrini ilk tanışlıq həm də onun araşdırılmasını şərtləndirmiş, dərc edilmiş əsərlər haqqında resenziya xarakterli məqalələr yazılmışdır. Bu məqalələrdə Avropada roman, hekayə janrının yaranması, inkişaf mərhələləri və ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığı təhlil edilmişdir. Avropa ədəbiyyatının ən mühüm hissələrindən birini fransız nəsrini tutur. Klassik dünya ədəbiyyatını V.Hüqo, O.Balzak, F.Stendal, G.Mopassan, R.Rollan, A.Frans və digər fransız yazıçıların əsərləri bəzəyir. XX Azərbaycan filoloji fikrində fransız ədiblərin əsərləri tədqiqata cəlb olunmuş, maraqlı fikirlər səsləndirilmişdir.

Fransız nəsrinin əsas nümayəndələri. Fransız nəsrinin qüdrətli nümayəndələrindən biri F.Stendaldır. Əsl adı Anri Beyl olan yazıçı müxtəlif təxəllüslərdən istifadə etmişdir. Onu Avropa ədəbiyyatının sevilən yazıçılarından birinə çevirən romanı “Qırmızı və qara”dır. Avropada romantizm ədəbi cərəyanının tüğyan etdiyi bir zamanda Stendalın realizmə meyil etməsi, obrazların daxili aləmini gerçək boyalarla təsvir etməsi onun ədəbi qorxmazlığından xəbər verirdi. “Qırmızı və qara” əsərində müəllif şöhrətpərəstliyin, bütün həyat fəaliyyətinin maddi dünyaya hesablanmasının insan üçün necə ağır fəlakətlər yarada biləcəyini göstərir. Azərbaycanlı oxucular “Qırmızı və qara. 1830-cu il xronikası” romanının I hissəsi ilə 1935-ci ildə M.Ənvərin tərcüməsi ilə tanış olmuşlar, 1940-cı ildə Ə.Abasovun mürtəci olduğu roman tam şəkildə nəşr olunmuşdur. Eyni ildə həmçinin “Vanina Vanini” əsərində tərcümə olunaraq çap olunmuşdur. Bu əsərlər XX əsrdə bir neçə dəfə yenidən işlənərək təkrar nəşr edilmişdir. F.Stendal XX əsr Azərbaycan

ədəbiyyatşünaslığında az tədqiq olunan sənətkarlardandır. Ə.Sultanlı 1958-ci ildə “Bakı” qəzetinin “Bizim təqvim” adlanan guşəsində yazıçının 175 illiyi münasibətilə məqalə ilə çıxış etmişdir. Məqalədə F.Stendalin həyat və yaradıcılıq yoluna nəzər salınmışdır. “Qırmızı və qara” romanını təhlil edən alim yazır ki, “*Sorel məhkəməyə düşür, özünün və özü kimilərinin hakim dairələr məngənəsində məhv olmasından danışır və qeyd edir ki, məhkəmə masasının dalında bir nəfər də olsun kəndli yoxdur. Onu mühakimə edənlər kinli burjua nümayəndələridir*”(1). Sitat Sitatdan da görüldüyü kimi Ə.Sultanlının romanın baş qəhrəmanı Sorelə rəğbəti əks olunub, onun dili ilə zamanın tələbinə uyğun olaraq burjua təbəqəsini pisləyir. Lakin düşünürük ki, bu birtərəfli yanaşmadır. Julien Sorel obrazı mənəviyyatca qüsurlu idi, bələdiyyə sədrinin arvadını yoldan çıxarır, yepiskop olsa da, Allaha inanmır, daim maddi imkanlarını genişləndirmək haqqında düşünür. F.Stendalin böyüklüyü ondadır ki, o, qəhrəmanın əksik cəhətləri ilə elit təbəqənin riyakarlığını, mənəvi çürüklüyünü vəhdətdə təsvir edə bilmişdir. Çağdaş dövrdə də F.Stendal Qərb ədəbiyyatı ilə bağlı proqramlara və dərsləklərə daxil edilmişdir, “Qırmızı və qara” romanı oxucuların sevimli əsərləri sırasındadır.

Qərbi Avropa ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri Gi-de Mopassan (1850-1893) yaradıcılığına müxtəlif cərəyanların təsirinin olmasına baxmayaraq, yazıçı realizmin ən görkəmli nümayəndəsi kimi tanınır. O, şeir və poemadan tutmuş böyük romanlara qədər ədəbiyyatın bütün formalarında öz gücünü sınımış və daha çox nəsr sahəsində müvəffəq olmuşdur. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Mopassanın daha çox müharibə mövzusu ilə bağlı novellaları tədqiq olunmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində faşizmin tənqidi, müharibənin törətdiyi fəlakətlər əsas mövzular idi. Əgər şair və yazıçılarımız bu mövzularda sanballı bədii əsərlər yazdırlarsa, alimlərimizin qarşısında isə bu mövzularla bağlı tənqidi məqalələr yazmaq kimi bir vəzifə qoyulmuşdu.

Əli Sultanlı və Hidayət Əfəndiyev ayrılıqda “Mopassanın hərbi novellaları” adlı məqalə ilə çıxış etmişlər (2, 3). Ə.Sultanlı məqalədə ilk olaraq fransız yazıçısının həyat və yaradıcılığını təhlil süzgəcindən keçirmişdir. XIX əsrdə Avropada Mopassan yaradıcılığına müxtəlif münasibət bəslənmişdir. Bu münasibətləri geniş şəkildə aydınlaşdıran tədqiqatçı qeyd edir ki, Mopassan yaradıcılığına qarşı bəslənən bu müxtəlif münasibətlər göstərir ki, onun əhatə dairəsi çox geniş və çox rəngarəng olmuşdur. Qərbşünas alim fikirlərində haqlı idi, belə ki Mopassanın mövzu dairəsi olduqca geniş və konkretidir. Öz oxucuları ilə mümkün qədər qısa və aydın, təbii və inandırıcı bir dillə danışır, dövlət quruluşu və siyasət, bank sahibləri və zabitlər, kənd və şəhər, ailə və əxlaq, var-dövlət-bunların hamısı realistcəsinə təsvir olunmuşdur.

“Hərb novellaları”nın mövzusu 1870-1871-ci ildə baş verən Fransa-Prussiya müharibəsi təşkil edir. “Gonbul” (əvvəllər “Pışka” şəklində tərcümə olunmuşdur. Alimlərimiz də məqalələrində hekayəni bu adla təqdim etmişlər), “Madmazel Fifi”, “Dəli”, “Duel”, “İki dost”, “Əsirlər”, “Sovaj xala”, “Müqəddəs Antoni”, “29 nömrəli

yataq”, “Əsgərcik”, “Valter Şnafsın macərəsi” və s. hekayələrində müəllif Fransa-Prussiya müharibəsi fonunda müxtəlif əxlaqi, həyatı məsələlərə toxunmuşdur. Dövrünün ideoloji prinsiplərinə uyğun olaraq ədəbiyyatşünas-alimlərimiz isə məqalələrində daha çox yazıçının əsərlərindəki almanlarla bağlı məqamları qabartmış, hekayələri bu istiqamətdə təhlil etmişlər.

“Kiçik hekayələrin nəhəngi” adlandırılan Mopassanı məşhurlaşdıran ilk hekayəsi “Gonbul”un nəşrindən sonra on il ərzində dayanmadan çalışmış və müasir kiçik hekayənin ustası kimi şöhrət qazanmışdır. “Gonbul” hekayəsinə həm Ə.Sultanlı, həm də H.Əfəndiyev məqalələrində geniş yer ayırmış, qısa məzmununu, obrazlar aləmini təhlilə cəlb etmişlər. Müharibə illərində qələmə alınan məqalələrdə daha çox almanların mənfi xüsusiyyətləri, faşizmin tənqidi və s. öz əksini tapmışdır. Bu tədqiqatlarda demək olar ki, hekayələr bir istiqamətli təhlil olunmuşdur. Doğrudur, yazıçı prussiyalıların vəhşiliklərini göstərmişdir, amma müəllifin bu hekayədə oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədiyi daha başqa ideyalar vardır. Birincisi, müəllif fransızların düşmənə qarşı bir xalq kimi birləşə bilmədiklərini və bu səbəbdən məğlub olduqlarını tənqid etmişdir. İkincisi, qadın dünyasının incə sirlərinə bələd olan fransız yazıçı bir çox əsərlərində olduğu kimi, bu hekayəsində də “gonbul” adı ilə yaradılmış qadın obrazının daxili təlatümünü öz əksini tapmışdır. Mopassanın böyüklüyü ondadır ki, kiçik bir hekayədə cəmiyyətin problemlərini əks etdirə bilmişdir.

Gi de Mopassan yaradıcılığına maraq ədəbiyyatşünaslığımızda XX əsrin ikinci yarısında da davam etmiş, onun kiçik hekayə və novellaları dilimizə tərcümə olunaraq müxtəlif illərdə kitab şəklində nəşr olunmuşdur (4). Mopassanın əsərlərinin rus dilindən tərcümə edilməsində İ.Şıxlının, A.Yaşarın, fransız dilindən isə H.Qocayevin böyük rolu olmuşdur.

XX əsr Azərbaycan filoloji fikrində haqqında tədqiqatlar aparılmış, onlarla məqalə yazılmış yazıçılardan Anri Barbüs (1873-1935) yaradıcılığının sosialist məkanda araşdırılması daha çox onun siyasi görüşləri ilə bağlı idi. Belə ki, Fransada kommunist ədəbiyyatının və Avropada kommunizm ideyalarının yayılmasında böyük xidmətləri olan Anri Barbüs Sovet İttifaqının ən yaxın dostu, sevilən yazıçısı olmuşdur. Uzun müddət Moskvada yaşayan A.Barbüs müxtəlif sovet respublikalarına səfər etmiş, buradakı alim və publisistlərlə dostluq münasibəti yaratmışdır. Fransız yazıçı 1927-ci ildə Bakıya gəlmiş, Ruhulla Axundovla yaxın dostluq münasibəti qurmuş, Fransaya qayıtdıqdan sonra da bu dostluq davam etmişdir. Anri Barbüsün Azərbaycanla bağlı düşüncələri, xatirələri Hamlet Qocayevin “Fransızlar yurdum haqqında” kitabında geniş şəkildə öz əksini tapmışdır (5).

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, ötən əsrdə demək olar ki, Avropa ədəbiyyatı ilə maraqlanan bütün ədəbi tənqidçilər Anri Barbüsün həyat və yaradıcılığından bəhs edən məqalələrlə çıxış etmişlər. Əkbər Ağayev silsilə məqalələr yazmış (6, 7), Mikayıl Rəfili A.Barbüsü fransız xalqının Qorkisi, fırtına,

azadlıq carçısı adlandırmışdır (8). Məmməd Bəktəşi, Məmməd Cəfər, M.Əsgərov, Vəkil Hacıyev fransız yazıçısının həyat və yaradıcılığı haqqında tanışlıq xarakteri daşıyan məqalələrində daha çox Lelinin və Stalinin A.Barbüs haqqındakı fikirlərinə yer ayırmışlar (9, 10, 11, 12). Təbii ki, alimlər dövrün tələbinə uyğun olaraq A.Barbüsün kommunizmlə bağlı fikirlərini önə çıxartmış, əsərlərini birtərflili təhlil etmişlər. Doğrudur, fransız ədib 1920-ci ildən sonra sosializm ideyalarını təbliğ edən əsərlər yazsa da, onun yaradıcılığının birinci mərhələsində müharibədən bəhs edən hekayələri bədii cəhətdən öz mükəmməlliyini bu gün də qoruyub saxlayır.

Yaradıcılığa XIX əsrin sonlarında başlayan fransız ədibin ilk şeirlərində insanın iztirab və məşəqqətləri tərənnüm edilirdi. Sonra qələmini roman və hekayə janrında sınayan müəllifin ilk əsərlərində real hadisələr fonunda bir bədbinlik hökm sürmüşdür. Birinci dünya müharibəsində iştirak edən Anri Barbüs müharibənin dəhşətlərini öz gözləri ilə görmüş, birbaşa iştirakçısına çevrilmişdi. Müharibənin insanların həyatında törətdiyi faciələri, müsibətləri “Od” əsərində kəskin şəkildə tənqid etmişdir. Bu əsərdən ilhamlanan fransız yazıçı 1919-cu ildə “Aydınlıq” əsərini qələmə almışdır. İstər iri həcmli əsərlərində, istərsə də kiçik hekayələrində müəllif müharibənin insan psixologiyasına təsiri məsələsini qabartmış, real obrazlar simasında bu problemi göstərməyə çalışmışdır. “Yadlar və dostlar” hekayəsində müəllif ön cəbhədə vuruşan əsgərlərlə müharibə yoxmuş kimi öz həyatlarını davam etdirən insanların bir-birindən nə qədər uzaq olduqlarını göstərməklə fransa xalqını birliyə, həmrəyliyə çağırmışdır.

Siyasi görüşlərinə görə Sovet İttifaqına yaxın olan yazıçılardan biri də Romen Rollandır (1866-1934). 1915-ci ildə “Nobel” mükafatına layiq görülən fransalı ədib Maksim Qorki ilə dostluq etmiş, 1935-ci ildə onun dəvəti ilə SSRİ-yə gəlmiş, İ.Stalinlə görüşmüşdür. Sosialist fikirləri alqışlamasına baxmayaraq, R.Rollan haqqında A.Barbüsdən fərqli olaraq silsilə məqalələr yazılmamışdır. Onun haqqında ilk dəfə Ə.Sultanlı 1936-cı ildə məqalə ilə çıxış etmiş, yaradıcılığının əsas konturlarına toxunmuş, onun SSRİ-yə gəlişini yüksək dəyərləndirmişdir (13). 1970-ci ilə qədər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında fransız ədib haqqında M.Həyat zadə və İ.Ömərov tədqiqat aparmışdır (14, 15). Təbii ki, hər iki tədqiqatçı daha çox M.Qorki ilə olan münasibətlərinə, faşizm əleyhinə söylənmiş fikirlərinə geniş yer ayırmışlar. Hər iki alim siyasi görüşləri ilə yanaşı, R.Rollanın dram və nəsr yaradıcılığına diqqət yetirmiş, əsərlərini xronoloji ardıcılıqla qeyd etmişdir. Fransız yazıçı 1904-1912-ci illər ərzində on cilddən ibarət “Jan Kristofun həyatı” epopeyası üzərində çalışmışdır. Əsərin mərkəzində məşhur bəstəkar Bethovenin proobrazı, həyat və yaradıcılıq yolu dayanırdı. Jan Kristofun timsalında R.Rollan hakimiyyətin despotizmi və satqın burjua əxlaqı mühitində formalaşan və bu ictimai bəlalara qarşı çıxmağa özündə mənəvi qüvvə tapan ziyalı obrazı yaratmışdır. Bu əsər yazıçıya böyük şöhrət qazandırmış, adını Avropa klassikləri sırasına yazdırmışdır. Tədqiqatçı İ.Ömərov da əsəri yüksək qiymətləndirmişdir: *“Jan Kristof” epopeyasını haqlı*

olaraq böyük ideyalar, böyük hisslər, ictimai konfliktlər romanı, bütöv bir dövrü öz ziddiyyətləri ilə birlikdə əks etdirən ictimai epik tablo hesab edirlər” (16). A.Barbüs və R.Rollan siyasi fikirlərinə görə ön planda olsalar da, ədəbiyyatşünaslarımız onların ən məşhur əsərlərini təhlil etmiş, azərbaycanlı oxucularla tanış etmişlər.

“Nobel” mükafatına layiq görülən fransız yazıçılardan biri də Anatol Fransdır. 1921-ci ildə fransız yazıçı “üslubunun gözəlliyi, qəlbinin dərinliklərindən gələn humanizmi və həqiqi qall temperamenti ilə seçilən parlaq ədəbi nailiyyətlərinə görə” “Nobel” mükafatı laureatı olmuşdur. 1932-ci ildə “Azərnəşr” nəşriyyatında T.Nəfisinin tərcüməsində “Allahlar qədər həris” əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. M.Rəfilə kitabı müqəddimə yazmışdır. A.Frans yaradıcılığına və fəlsəfəsinə aydınlıq gətirən alim onu skeptik, estetik və “Epikürçü” kimi təqdim edir. “Frans da Epikür kimi hər şeyin fevkində həzz və nəşəni qoymaqdadır. Ən yüksək həzz isə Fransa görə eşqdır” (17, s.5). XVIII əsr Fransa inqilablarından bəhs edən “Allahlar qədər həris” romanında da müəllif gözəllik, mərhəmət, məhəbbət məsələlərinə geniş yer ayırmışdır. M.Rəfilə isə zamanın tələbinə uyğun olaraq bu xüsusiyyətləri A.Frans üçün qüsurlu kimi təqdim etmişdir. Baş qəhrəman-rəssam Hamelenin yumşaqqəlbliliyi, sevgi macəraları Rəfiləyə görə bir inqilabçıya yaraşmayan xüsusiyyətlər kimi təhlil olunur. Tənqidçi fransız ədibin XX əsrdə yazdığı əsərləri sosializm mövqeyindən təhlil etməyə çalışsa da, sonda sanki özü də etiraf edir ki, “Bununla belə sənət, həzz, sevk və skeptisizm sənətkar Anatol Frans üçün hər zaman bir ideal olmuşdur. Onun böyük inqilabı alqışlamasına belə baxmayaraq, o yenə də bütün əsərlərində bir estetik, skeptik və mütərəddid bir münəvvər kimi görünməkdədir” (17, s.5). 1933-cü ildə yazıçının “Mələklərin üsyanı” adlı əsəri də dilimizə tərcümə olunmuşdur. 1959-cu ildə Ə.Ağayev “Bizim təqvim” rubrikasında yazıçının 115 illiyi münasibətilə kiçik bir tanıtım xarakterli məqalə ilə çıxış etmişdir (18). 1960-cı ildə Kamil Mehdiyevin tərcüməsində “Krenkebil” adlı hekayə və novellalar kitabı nəşr olunmuşdur. Tərcüməçi həmin kitabın epiloqunda “Anatol Frans” adlı sanballı məqalə ilə çıxış etmiş, ədibin daha çox hekayə və novella yaradıcılığına nəzər yetirmişdir: “O, novellalarında xoşsəhbət müsahib kimi çıxış edir, kəskin zəkası, cümlələrinin səlisliyi ilə oxucuların diqqətini cəlb edirdi. Romanlarında olduğu kimi, novellalarında da A.Frans mövhumatı, riyakarlığı və ikiüzlülüüyü kəskin tənqid atəşinə tutur” (19, s.122). Məqalədə sosializm ideyalarına bağlılıq və bu istiqamətdə hekayələri təhlil etmək istəyi araşdırmanın elmi dəyərini azaltmamışdır.

1980-1990-ci illər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında durğunluq dövrüdür, demək olar ki, bu dövrdə Avropa ədəbiyyatı ilə bağlı tədqiqatların sayı xeyli azalmışdır. Müasir Azərbaycan filoloji fikrində Anatol Fransın əsərləri tərcümə olunur, fransız ədəbiyyatı ilə bağlı toplu və antologiyalarda da öz əksini tapır.

Nəticə. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bəzi yazıçıların həyat və yaradıcılığı daha çox qabardılmış, digərləri isə kölgədə qalmışdır. Bu ziddiyyəti

M.Rəfilinin sözləri ilə aydınlıq gətirmək olar: *“Onların skeptizmi, müşahidəçiliyi, passivliyi, estetikmi və ümumiyyətlə sinfi psixoloji-ideolojiləri bəzən inqilabçı sınıf sıralarına qəti sürətdə keçmək üçün mane göstərmiş ola bilər. Bunlar ancaq imperialist burjuaziyası və burjua məfkurəsinə qarşı bədii şəkildə protest və onu tənqidlə kifayətlənirlər. Bu kibi yazıçılardan Fransada Anatol Frans və Romen Rollan, Almaniyada Hanrik Mann, İngiltərədə Uels və Bernard Şounu, Amerikada isə Sinkler Luisi və Drayzeri göstərmək mümkündür”*(17, s.6). Bu fikir əslində Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının acı gerçəkliyini göstərir, senzurdan keçə bilməyən, sosialist fikirlərdən uzaq olan qüdrətli yazıçılar araşdırmaya cəlb olunmur və ya əsərləri birtərəfli, bəzən də qərəzli təhlil edilirdi, siyasi ideyalarına görə sovetə yaxın olan ədiblər haqqında tədqiqatlar aparılır, mütəmadi olaraq, qəzət və jurnallarda haqlarında məqalə yazılırdı. Çağdaş ədəbiyyatşünaslığın qarşısında dayanan məsələlərdən biri də dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərini yenidən obyektiv təhlil edib araşdırmaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Sultanlı Ə., Stendal. Bakı qəzeti, 1958, 22 yanvar
2. Sultanlı Ə., Mopassanın hərbi novellaları, SSRİ EA Azərb. Fil-nın xəbərləri, Bakı, 1942, №12, s.3-12.
3. Əfəndiyev H., Mopassanın hərbi novellaları, Ədəbiyyat qəzeti, 1942, 1 may.
4. Mopassan G., Roman və novellalar, Bakı: Yazıçı, 1989, 344 s.
5. Qocayev H., Fransızlar yurdum haqqında, Bakı: Yazıçı, 1990, s.235-238.
6. Ağayev Ə., Anri Barbüs, Ədəbiyyat qəzeti, 1938, 6 sentyabr
7. Ağayev Ə., Anri Barbüs, Ədəbiyyat qəzeti, 1940, 6 sentyabr
8. Ağayev Ə., Anri Barbüs, Ədəbiyyat qəzeti, 1950, 6 sentyabr
9. Rəfil M., Anri Barbüs, Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti, 1955, 27 avqust
10. Bəktaş M., Anri Barbüs, Şərq qapısı, 1940, 30 iyun
11. Cəfər M., Anri Barbüs, Kommunist qəzeti, 1945, 29 avqust
12. Hacıyev V., Sülh cəngavəri, Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti, 1973, 19 may
13. Əsgərov M., Sülh uğrunda alovlu mübariz, Azərbaycan gəncləri, 1953, 17 may
14. Sultanlı Ə., Romen Rollan, Ədəbiyyat qəzeti, 1936, 18 fevral
15. Ömərov İ., Romen Rollan, Bakı qəzeti, 1966, 28 yanvar
16. Həyat zadə M., Romen Rollan, Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti, 1966, 29 yanvar
17. Rəfil M., Müqəddimə. Frans A. Allahlar qədər həris, Bakı: Azərnəşr, 1932
18. Ağayev Ə., Anatol Frans. Bakı qəzeti, 1959, 15 aprel
19. Mehdiyev K., Anatol Frans (epiloq). Frans A., Krenkebil, Bakı: 1960, 130 s

Rəyçi: professor Gülər Abdullabəyova